

JANKOVICS JÓZSEF – SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Bethlen Miklós: *Moribunda Transylvania*

„Ezen emlékirat bár magános embertől származott, mégis nevezetesebb okmányaink közé tartozik” – jegyezte fel Kővári László *Erdély történetének* 1860-as kiadásában Bethlen Miklós fentebbi című munkájáról, a mű azonban jószerével soha nem került az érdeklődés homlokterébe.¹ Szövege annak ellenére máig sem jutott nyomdafestékhez, hogy a kiadatlan Bethlen Miklós-emlékiratokat megjelentető Szádeczky Kardoss Lajos, bár a szöveg megvolt a saját *Önéletírás*-példányában, s megemlíttette mint a *Diploma Leopoldinum* irányába vezető politikai út fontos előzményét, ám mégsem publikálta.² Aztán sokáig eltűnt a szem elől, ami nem is csoda, hiszen Deák Farkas *Gróf Bethlen Miklós életrajza* című munkájában³ *Gemebunda Transylvania* címmel említi, valószínűleg nem kisebb tekintélyre emlékezve, mint Benkő József, akinek híres kéziratgyűjteményében ezzel a címmel szerepelt Bethlen műve.⁴ (E – talán nem is szándéktalan – szövegromlás/változtatás, mert mi másról lenne szó, elveszi az eredeti cím komor súlyosságát, amennyiben a haldoklót sóhajtozóvá, nyögővé fokozza le.)

A magyar régiség történeti kutatásában legnagyobb terjedelemben Ferdinand von Ziegler foglalkozott vele *Harteneck, Graf der sächsischen Nation, und die siebenbürgerischen Parteikämpfe seine Zeit 1691–1703* című kortörténeti művében.⁵ A későbbi, szórványos említések tehát Kővári László és Ziegler szövegeire vezethetők vissza. Szélesebb tudományos körökben Bethlen Miklós önéletírása terjesztette el hírét fő kéziratokban: önéletírásában és a *Sudores et cruces Nicolai comitis de Bethlen* című latin nyelvű önéletírás-előzményében. Röviden Gyárfás Elemér is utal rá Bethlen-kismonográfijában.⁶ Bethlen Miklós kitűnő, máig felülmúlhatatlan monográfusa, Lukinich

* Jankovics József az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének nyugalmazott főmunkatársa, Szörényi László az Intézet emeritus professzora.

1 KŐVÁRI László, *Erdély története*, Kolozsvár, 1863, IV, 189.

2 SZÁDECZKY K. Lajos, *Gróf Bethlen Miklós ismeretlen művei*, Magyar Élet, 1922, 132–135, 203–211; Uő, *Gróf Bethlen Miklós két kiadatlan műve*, BpSze, 1923, 1–34. Klny: *Bethlen Miklós rabságában írt emlékiratai, imádságai*, Bp., 1923.

3 Pozsony–Bp., 1885 (Magyar Helikon, 56) 23.

4 A kérdést lásd TÓTH Zsombor, *A koronatanú: Bethlen Miklós*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2007 (Csokonai Könyvtár, 40), 18–20.

5 Ferdinand von ZIEGLAUER, *Harteneck, Graf der sächsischen Nation, und die siebenbürgerischen Parteikämpfe seine Zeit 1691–1703*, Hermannstadt, 1869, 7–13. (A Brukenthal-könyvtár kéziratárának 11. kötete alapján.)

6 GYÁRFÁS Elemér, *Bethlen Miklós kancellár (1642–1716)*, Dicsőszentmárton, 1924.

Imre kitér a mű jelentőségére, de csupán legfontosabb gondolatai egy részét sorolja fel röviden.⁷

Két mondat erejéig befér a hatalmas *Erdély története*-szintézisbe, az R. Várkonyi Ágnesre oly jellemző kitérővel: a mű kezdőmondata megegyezik Zrínyi *Áfumának* kezdőképével!⁸ Tarján M. Tamás a *Diploma Leopoldinum* elemzésében jogtudományi módszerrel segít megrajzolni a politikusi arcélt.⁹ A politikus Bethlenről szóló híres tanulmányában R. Várkonyi Ágnes nem foglalkozik külön a *Moribundával*, de így is határozott Európa-párti politikus-jellemzést kapunk.¹⁰

A közelmúltban Albert András új bécsi forrásokat is megszólaltatva több tanulmányában tárgyalja a kancellár „Erdély önállóságáért tett politikai lépései”-t, s ő is mint a „Diploma Leopoldinum előképét” kezeli Bethlen első politikai memorandumát, s „mint Erdély önállóságáért tett politikai” lépést üdvözli azt.¹¹ Ezen írásaival jelentősen egyetértve, csak annyi megjegyzést előlegeznék meg, hogy a *Moribunda* nem 1687-ben, hanem 1688-ban keletkezett. Arra nézve még csak áttételes információnk van, hogy a kritikus dátum, 1688. május 9. előtt, a Caraffa vezénylő tábornoknak tett behódolás előtti bizonytalanság pillanataiban próbált Bethlen kezdeményezni az udvarnál, s nem már *post festa* készített gyógyírral akarta csökkenteni, finomítani a Caraffa által Erdélyre kényszerített Habsburg–erdélyi egyezmény hatását. Ő még a Lotaringiai Károly herceggel 1686. június 28-án megkötött balázsfalvi egyezmény nyomán kialakult erdélyi állapotok ellen emeli fel szavát.

Mindenesetre vállalkozásának célját egyértelműen kitűzi mind magyar, mind latin nyelvű önéletírásában: „Ezen a szörnyűsége – ti. a Haller-féle diploma visszautasításán, és az utána Erdélyben bekövetkező államirányítási zűrzavaron, káoszon – elkeseredvén az én lelkem, úgy fakadék annak a projectumnak vagy supplicatióknak írására, melynek neve: *Moribunda Transsylvania ad pedes augusti imperatoris Leopoldi projecta*, melynek célja, summája ez volt: ut diploma insciis innocentibus statibus rejectum offeratur iisdem, et correctis in statu corrigendis, principe salvo, maneat Transsylvania juxta diploma in fide et obsequio suae majestatis.”¹² Ehhez hozzáfűzi még, hogy Apafi fejedelmet szerette volna a tervezettel megszabadítani Teleki Mihály zsarnokságától, és hazáját megoltalmazni, valamint fejedelmének uralmát a jövőre „conserválni”.

A *Sudores et cruces* még ennél is kifejezőbben írja le mű és szerző kapcsolatát, a keletkezés, a szerzettetés ihletett pillanatát, azt az alkotás-lélektani folyamatot, amellyel

7 LUKINICH Imre, *A bethleni gróf Bethlen család története*, Bp., Athenaeum, 1927, 382.

8 *Erdély története 1606-tól 1830-ig*, II, szerk. MAKKAI László, SZÁSZ Zoltán, Bp., Akadémiai, 1986.

9 TARJÁN M. Tamás, *A Diploma Leopoldinum kiadása*, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1691_december_4_a_diploma_leopoldinum_kiadasa (2016. 09. 14).

10 R. VÁRKONYI Ágnes, *Bethlen Miklós gróf, a politikus*, ErdMúz, 55(1983), 6–12.

11 ALBERT András, *Gróf Bethlen Miklós, a protestáns politikus*, www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/albertandras-bethlen.htm (2016. 09. 14).

12 „[...] hogy a rendek tudta nélkül és hibáján kívül visszavetett diploma nekik felajánltassék, és az államban megjavítandó dolgok megjavíttatván, a fejedelem megmaradásával maradjon Erdély diploma alapján öfelsége hűségén és engedelmisségében.” BETHLEN Miklós *Önéletírása*, s. a. r. V. WINDISCH Éva, előszó TOLNAI Gábor, Bp., Szépirodalmi, 1955 (Magyar Századok; a továbbiakban: BMÖ), I, 370.

megteremti első szellemi gyümölcsét a politikai tervezetek terén, a császár és király lába elé boruló haldokló Erdély fájdalmát láttató metaforában:

1688-ban, amikor az előbb említett, történetesen az én fejem fölött tornyosuló [?] bajokból láttam, hogy drága hazám mint kormányosát vesztett hajó, árboca, kormányrúdjá eltörvén két császárság éppen akkor háborútól viharos mély tengerén minden biztos kikötő nélkül hanyódik, és mint Lucanus írja az amphisbana kígyóról,¹³ hogy mert két feje van, a föld minden állata között a legszerencsétlenebbül tengődik, így hazám alighanem a legnyomorultabb a föld, legalább a keresztyén föld minden tartománya között, ekkor nem tudom miféle, de legyőzhetetlen aggodalom tört rám, és hazám tudta nélkül, nem kéretve a Lipót császárnál való közbenjárásra, Schaffenberg¹⁴ generális útján egy emlékiratot, vagyis valami tervezet-félét küldtem a császárnak, aminek ezt a címet adtam: A halálba induló Erdély, melyet egy bizonyos névtelen Lipót császári felség lábai elé helyez. Tartalma az volt, hogy őfelsége ne vádolja se a szerencsétlen, saját jogait nem ismerő fejedelmet, se a köteles császári kegyességet nem ismerő tartományt a diploma visszautasításáért, hanem adja azt vissza neki, és valami ünnepélyes követség vagy e célra alakított bizottság révén kiigazítva a kiigazítandókat, a fejedelmet, *a tartományt szerezze vissza magának és a császári háznak, méltóztassék a keresztyénség számára megőrizni, a diplomában meghatározott törvénnyel és módon kölcsönös hűséggel és haszonra birtokolni.* Megvan a mindezt tanúsító másolat, rajtam, a közvetítő Schaffenbergben és a titoktartást megpártfogást ígérve kegyelmesen átvévő császáron kívül senki sem tudott róla. Nem tudom, tévedtem-e, Isten bocsássa meg, de úgy vélekedtem, hogy annak a fiúnak a szerepét és hivatását töltöm be, aki örült anyjának annak tudta nélkül ételben, italban, csemegében, gyógyszerrel ad be. Ugyan sosem adtam volna erre a fejem, ha látom, hogy a fejedelem, a tanács és az egész haza tisztában van saját jogaival és érdekével, és nincs a végső agóniában.

S hogy mennyire élénken foglalkoztatta Erdély és a Habsburg-ház érdekeinek összefonódása, ez idő tájt még egy *újabb* tervezetet is készített:

Küldtem egy másik tervezetet is a török háború folytatásáról a nevezett Schaffenberg gróf útján, de ennek másolatát elvesztettem, nem is bánom, mert azt hiszem, hiúságokkal firkáltam tele, Schaffenberg – nem tudom, nem jóindulatból-e – mégis azt írta nekem, hogy a császár olvasta, megdicsérte, és kegyesen megígérte, hogy az erdélyi ügyeket a szíven viseli. Azt hiszem, megvan még ez ügyben hozzám írt levele, ha fogságom idején iratszekerényem felfogatásakor el nem veszett. Bárcsak ő állhatna mellettem élő tanúként, de már mit sem használ nekem, nem sokkal ezután elhunyt.¹⁵

13 Az amphisbana kígyófajról, mivel hátrafelé is ugyanúgy tudott kúszni, mint előre, azt hitték, hogy hátul is van feje.

14 Friedrich Sigmund Scherfenberg osztrák tábornok részt vett a Buda elleni győztes ostromban, 1686 tavaszán 7000 főnyi katonával Erdélybe hatolt, hogy meghódítsa. Belgrád ostrománál érte a halál.

15 BETHLEN MIKLÓS *levelei*, kiad., bev., jegyz. JANKOVICS JÓZSEF, a latin nyelvű részeket ford., idegen szavak jegyzéke KULCSÁR Péter, magyar nyelvi jegyz., szójegyzék NÉNYEI Gáborné, Bp., Akadémiai, 1987 (Régi Magyar Próza Emlékek, 6; a továbbiakban: BML), II, 1185–1186.

Vagyis politikai pályája beérésének kezdetén a Habsburg-hatalomátvétel első időszakában Bethlen Miklós a zökkenőmentes átalakulást, a *birodalomba való betagozódás* aktusát próbálta elősegíteni, elérni. Kérdés csak az, hogy ezt milyen feltételekkel képzelte el. Tudjuk, hogy ragaszkodott – mint *Önéletírásából* kiviláglik, egyedülként az erdélyi vezető garnitúrából – az elutasított Haller János-féle 1686-os diploma elfogadásához, s annak hasznosítható pontjait megpróbálta átmenteni. Ezt a folyamatot akkor érthetjük meg igazán, ha a Haller-féle diploma – amelyet *Imádságoskönyvében* ekként jellemez: „amelyet még távullakó lelki atyánkfiai is, maga pedig a szükség, a ratio status, rendes okosság és minden környüálló dolgok javallának és tanácsolnak vala”¹⁶ – és a *Moribunda Transylvania* cikkelyeit összehasonlítjuk. Nincs nehéz dolgunk, mert az 1686-os tervezet pontjait ő örökítette ránk fő művében, attól tartván, hogy annak szövege valószínűleg nem marad az utókorra.

A Haller-féle diploma magyar fordítását idézzük Bethlen Miklós lejegyzésében:

1. Apafi fejedelem, mind az apa, mind a fiú, uralkodjanak Erdélyen halálukig.
2. Haláluk után Erdély rendei szabadon válasszanak fejedelmet.
3. Vallás, törvények, szabadság, végül is minden egyházi és világi ügy maradjon szabad.
4. Ugyancsak szabadon köthessen az erdélyi fejedelem szövetséget bármely keresztény uralkodóval, hacsak nem az Ausztriai Háznak s a magyar királynak nyilvánvaló kárára.
5. Elismerésképpen a magyar királyoknak 50 000 birodalmi tallért fizet évente.
6. Amit a töröktől erdélyi fegyver egymaga szerez vissza, maradjon Erdélyé.
7. Ami pedig közösen, vagy egyedül császári fegyverekkel szereztek vissza Erdélyből és Magyarország hozzátartozó Réseiből, Erdélynek engedtesék át, de a magyar királyok legfőbb hűbéri jogának sérelme nélkül.
8. Temesvár és Erdély bevétele előtt Erdély a törökkel nyíltan nem ellenségeskedik, csupán valamelyes gabonával segíti a keresztény hadsereget.
9. Kolozsvár és Déva kétharmad részt császári, egyharmad részt erdélyi őrséggel őriztesék a háború végéig, akkor rögtön üríttessék ki és adassék át az erdélyi fejedelemnek.

Kibővíthető még az elutasított diploma kapcsán kifejtett véleményének árnyalása. Ebben kiteljesedik az egész kérdéskörnek a nemzetközi viszonyokra és kapcsolatokra, s a törökre vonatkozó megoldási javaslata. Ebben folytatja az apjával, Bethlen Jánossal elkezdett, de az erdélyi külpolitika működésére oly beszédesen félbe maradt vállalkozást, a *semlegességért* való harcot, miszerint a protestáns fejedelmek segítségét kellene kérni a béke és a diploma pontjainak garanciájához.¹⁷ (A török orientáció pedig csupán csak egy rövid időszak, a Wesselényi-mozgalom kezdeti szakaszában volt jellemző politikai igazodásában.)

¹⁶ BMÖ II, 206.

¹⁷ „[...] boldog az az állam, amelyik béke idején gondol a háborúra. A törököt titkon előre figyelmeztetve küldjétek el a brandenburgi választóhoz, és az ő meg más protestáns fejedelmek és a baráti lengyel király tanácsával és segítségével” állítsanak fel komoly hadat, s Debrecen mintájára vállalják a semlegesség állapotát, hogy a diploma elfogadása „egyik fél sérelmére sem történik, hanem a becsület és biztos semlegességnek mind a két fél iránti tisztelettel való megőrzésére” törekszenek. BMÖ I, 346.

Amiként kortársainak érvelt helyzetük jellemzésére:

Sem a békét megtartani, sem háborút viselni nem tudunk. [...] A legbiztosabb dolog elfogadni a diplomát, megőrizni a hazát mostanra és a jövőre: a megkapott hitlevél másolatát meg kell mutatni a töröknek és meg kell győznünk a dolog szükségességéről és céljáról: adózni kell neki, épp úgy, mint eddig, a vezéreket arannyal megvesztegetni, megadni a németnek a megadhatót, és velük semmiképpen sem összeütközésbe kerülni: így hajózzunk Scylla és Charybdis között, míg vége nem lesz ennek a viharoknak. [...] ha a török győz, az adó, ha a német, a diploma lesz Erdély horgonya.¹⁸

Bethlen tehát még 1688 tavaszán felismeri azt a történelmi pillanatot, amikor Erdély önállóságát radikális változások nélkül megtarthatja, a Habsburg-terjeszkedés veszélye még nem annyira fenyegető, mint akár egy-két hónap múlva. Ezen tudást birtokolva kerül abba az ihletett lelkiállapotba, hogy tollat ragadva sietve megírja *Moribunda Transylvaniáját*.

Bethlen Miklós erre a számára oly fontos megállapodás-tervezetre 1686-ban még könnyű lelkiismerettel mondhatott igent. De 1687-ben már egy erősen megváltozott politikai környezetbe került Erdély: ez évben felgyorsultak a magyarországi és az európai hadszíntéri események, a török-keresztény viszonyok olyan módosuláson mentek át, amely negatívan befolyásolta az erdélyi önállósulási törekvéseket. Az év elején a Haller-féle diplomával ellentétben Antonio Caraffa az év folyamán végbeviszi a mindkét országrészt felhárító és elremítő eperjesi és debreceni mészárlását, majd Erdélybe is bevonul. A keresztény csapatok több helyen is legyőzik a török seregrészeket, Lipót október végén beterjeszti a pozsonyi országgyűlésen a Habsburgok fiági örökösödését, ami azt jelenti, hogy a magyar királyság immár törvénybe iktatva József fiára száll, illetve rövidesen, 1688 januárjában kiiktatja II. András 1222-es törvénycikkét, az ellenállási jogot.

Mindezt tetézi, hogy Erdélyt teljesen elárasztják a császári hadak, Veterani tábornok október 18-án harc és ellenállás nélkül bevonul Kolozsvár városába, 27-én Lotaringiai Károly pedig Apafi Mihály megbízottjával, Teleki Mihállyal folytatott tárgyalások után megkötöi az ún. balázsfalvi szerződést, amely Erdély tizenkét városában biztosít szálláshelyet a császári katonaságnak, s 700 000 forintot kér adóba beszámíttatni. Cserében a herceg ígéretet tesz Erdély függetlenségének megőrzésére. Az ígéretből annyi valósul meg, hogy Scherfenberg tábornok két nap múlva már

18 Uo., 347. Lásd még: BML I, 251. Bethlen még *Imádságoskönyve* mindennapi imádságai közé is feljegyzí, hogy a felajánlott diploma elutasításával mekkora bünt követtek el: „Mikor a napkeleti és napnyugoti két nagy birodalom összeütközésében Felséged a napnyugoti nagy monarcha által az ő békessége és dücsőségére való szép diplomával megkínála is, amelyet még távullakó lelki atyánkfiai is, maga pedig a szükség, ratio status, rendes okosság és minden környülálló dolgok javallának és tanácsolnak vala, azt is világ csudájára s maga veszedelmére megveté nagy boldogtalanul s balgatagul. A két nagy hatalom között nem tuda magára gondot viselni, noha kezén vala az alkalmatosság mindkétfelől, hanem mint az esztelen, együgyű bolond galamb, minden jövődöre való bátorság és szövetség nélkül úgy marada a kétfejű nagy sasnak napnyugoti körmei között, annak monarchája discretiojára...” Vö. BMÖ II, 206.

a fejedelem (I. Apafi Mihály) szebeni lakosztályában ver tanyát. Ezzel megtörténik Erdély nyílt megszállása, Caraffa tábornok 1688. május 9-én már olyan szerződést köt Apafi és a rendek megbízásából Teleki Mihállal és köztük Bethlen Miklóssal is, hogy Erdély védurául és örökös királyául ismeri el I. Lipótot és utódait, katonai bázisokat ad át a császár kezébe, hűtlenségnek tartja a jövőre nézve a törökkel való kapcsolattartást, s az erdélyieknek csak annyi mozgástér marad, hogy kérhetik a hazai szerződések érvényben, s a vallási megállapodások tiszteletben tartását. Bethlen még azt hiszi Caraffáról, hogy „az én moribunda materemnek hozott talán valami orvosságot; de jaj nekünk, mint majd meglátszik”.¹⁹

Ebben a történelmi pillanatban nem kisebb feladatra vállalkozik Bethlen Miklós, mint e kialakulóban leendő status quo teljes felülírására. Egy önálló tárgyalási pozíció elnyerésére, egy új uralkodás-elméleti paradigma vagy új társadalom-átalakítási narratíva kidolgozására. Scherfenberg tábornok útján, közvetítése révén magát I. Lipótot keresi fel egy memorandum kereteibe foglalt politikai-rendezési tervvel: a *Moribunda Transylvaniával*.

Bethlen, egyéb műveihez hasonlóan, kiválóan megszerkesztett orációval áll a császár elé: pontokba foglalva mondja el „beszédét”, aminek révén világos, könnyen átlátható szerkezetet vázol fel. Irodalmi-retorikai feladatot tölt be a hangütésével is, hogy az olvasó érezze az elkövetkező mondandó kiemelt jelentőségét, országos fontosságát: antik történelmi példázattal élve saját magát Maxarishoz, Croesus néma fiához hasonlítja, aki apja halálos veszedelmét látva megszólalt, az ellenséges katonát arra figyelmeztetvén, hogy ne ölje meg áldozatát, mert az király. Ő is ilyen hatalmas feladatra vállalkozik, amikor országa helyzetét látván felkiált, nem máshoz, mint az európai keresztény uralkodók fejéhez, I. Lipóthoz. A nagyon illő példázat származhatott Zrínyi Miklóstól²⁰ is, de valószínűbb, hogy Hérodotoszra megy vissza (I. könyv, 85. fejezet), valamint az őt követő Aulus Gelliusra (*Noctes Atticae*, V. könyv, IX. fejezet).²¹

Három nagy témakörbe tömöríti össze Erdély fizikai és mentális állapotának leírását, szem előtt tartván alapállását: Erdély helyzetén nem külső segítséggel, sem rendkívüli eszközök használatával kell változtatni, hanem a fennálló viszonyokat kell megjobbitani, a kialakult helytelen, rossz gyakorlatot kell igazságossal felváltani, hatalmas társadalmi változások helyett egyensúlyteremtő, hazai törvények szerinti belső reformok meghozatalára ösztönzi a császárt és királyt.

Ehhez az alábbi területeken merülnek fel közvetlen beavatkozást sürgető igények:

1. A fejedelem öreg és beteg, meditációba vonult vissza „az állam kormányrúdját saját kezéből már több évvel ezelőtt kényszerült átengedni”, s ebben a hatalmi űrben a káosz uralkodott el. Összeesküvések, a törvények felforgatása, vagyonelkobzások,

19 BMÖ I, 377.

20 *Az Török Afium ellen való orvosság* = ZRÍNYI Miklós *Prózai munkái*, s. a. r., jegyz. KULCSÁR Péter, Bp., 2004, Akadémiai, 4778–4780. sor.

21 Lásd: *HERODOTOS*, Für den Schulgebrauch erklärt von DR. K. ABICHT, Erstes Band, erstes Heft: Buch I. 4, Leipzig, B.G. Teubner, 1884, 120–121; A. GELLII *Noctium Atticarum Libri XX.*, ed. Carolus HOSIUS, Vol. prius, Lepizig, B.G. Teubner, 1903, 220–221.

kizsartolt köznép és szegénység, erőtlen rendfenntartó erők, üres államkincstár, felszámolt kancellária jellemzi az államirányítási működést, illetve annak hiányát.

2. A visszautasított Haller-féle diploma 1686-ban azokat a körülményeket tárta fel, melyek szerint nincs meg az összhang az Erdélyre jellemző monarchikus, arisztokratikus és demokratikus kormányzati működés között – vagyis a fejedelmi, a tanácsai és az országgyűlési harmónia, amelyen alapul az állam fenntartása, és az államgépezet működtetése, finoman szólva is nem tökéletes –, ami ugyancsak nagymértékben hozzájárul a kaotikus belső viszonyok átszervezéséhez, funkcionális létmódja rendbetételének szükségességéhez. A szavazás szabadsága megszűnt, a törvénykezés a „szegények és az óvatlanabb” emberek kárára fordult. S mindezt a fejedelem érdekének leple alá rejtették.
3. A harmadik nagy probléma – amit viszont Ófensége, a császár atyai kegyessége igen könnyen eltávoztathat – a „katonai szabadosság és a beszállások terhe”, a katonai állomáshelyek és a hadat tápláló élelmiszereket előállító vidékek értelmetlen és sok erőt elvonó távolsága, a velejáró számos kényelmetlenség, a sok költséges „vecturázás”, amely főleg a legszegényebbeket sújtja, már-már az elviselhetetlenség mértékéig.²²

S a császártól várt ellenszerek mindezen gondokra:

- I. Komoly bűnbánat Erdély és uralkodói irgalom erénye a császár részéről – mivel Erdély fél a rendkívüli török-tatar veszélytől, egyben aggodalom tölti el lelkiismereti szabadságának megőrzése miatt is. Vagyis a négy bevett vallásnak továbbra is szabadnak kell maradnia.
- II. Ugyanezen irgalmasság borítson fátylat az erdélyi lakosok tévedésére is, amellyel visszautasították a diploma elfogadását, az uralkodó kegyességet gyakorolván adja vissza e lehetőséget – ami nemcsak az ország népének, hanem Ófelsége szövetségeseinek is kedves.
- III. Küldjön teljhatalmú megbízottakat, lehetőleg ne rettegett – utalás a eperjesi kegyetlen, véres kezű Antonio Caraffa Erdélybe vonulására –, hanem szeretetreméltó embereket.

S történéjk mindez úgy, hogy még őfelségének ellenségei se botránkozzanak meg rajta, vagyis mind a szövetségesek, mind az ellenségek fogadják be maguk közé Erdélyt, s azzal a császári kegy és irgalom jegyében feltámadó „újdont új tartomány” létrejött, vagyis a nemzetközi diplomáciában is elfoglalta új szerepét és helyét.

22 A német katonákat, körülbelül 22 ezer embert Kolozsvár, Dés, Beszterce, Torda, Enyed, Gyulafehérvár, Szászsebes, Szászváros, Déva és Szebenben kvártélyozták be, megrontván a szegények vagyonát is, az élelmiszert pedig „Brassó, Barca, székelység és szászság és belső vármegyék kételenítettén imez messze tett kvártélyokba vecturázni, még pedig télben, búzát, bort, zabot, szénát, ki a vecturával, ki az olyan naturáléknak az uraktól való drága vásárlásával megromlék. [...] A német elemésztvén imez soros kvártélyait, télben beljebb kételenítették szállani az országba, és így amazok is odaki és ezek is idebá elromlának, melyeket mind eltávoztathattunk volna helyes dislocatio és ahhoz képest igaz repartitíóval, ha az Isten először eszet, és azután, amint ide elébb megtetszik, jó lelket adott volna.” BÖM I, 369.

Az illetén, a császári útmutatással kijelölt pozícióját Erdélynek csak akkor látja Bethlen megoldottnak, ha hitlevelet, vagyis új, az 1686-os diploma módosított változatát adja a karoknak és rendeknek, az alábbi feltételek biztosításának értelmében:

1. A szükséges szabadságokról, különösképpen ami a másfél évszázad óta gyakorolt, szeretetben egymás mellett élő négy bevett vallást illeti.
2. Őfensége senki személyére vagy vagyonára nem teszi rá kezét. Értsd: a fejedelmére sem.
3. Az állam átalakítása a jó és az igazság s a hazai törvények szerint megy végbe.
4. Gondoskodni fog arról, hogy e folyamatot a karok és rendek biztonságban rendezhessék.
5. Bethlen megesküszik, hogy nem fejedelme és országa megdöntésére törekszik, nem akar véres polgárháborút, hanem az „utcákon letiport Igazság felállítását, a száműzetésbe kergetett jó rend visszahozatalát, és így a beteg, a halállal viaskodó Haza megvigasztalását” óhajtja.
6. A politikai-társadalmi átalakítást többek javaslatát figyelembe véve, különös tekintettel pedig Ő Szent Fenségére, a következő módon javasolja a gyakorlatban megvalósítani:

1. Hívják össze a „biztos és szabad országgyűlést”.
2. A rendek ne élőszóval válasszanak, hanem voksukat „szavazókövecskékkel, veleneci módon” hozzák meg. Az így kiválasztott férfiak a három nemzetből legyenek, s ők lesznek az átalakítás Igazgatói.
3. E választásokon ne legyenek tekintettel senki személyére, eddigi tetteire, sőt, a fejedelmen kívül mindenki mondjon le eddig vállalt tisztségeiről, s az átalakulás után azt vegyék fel, amit Isten és az Igazgatók rájuk ruháztak.
4. Esküdjön meg a fejedelem és minden kar, „hogy az Igazgatók által létrehozandó átalakítást helyeselni fogják”.
5. Az Igazgatók esküdjenek a karok által összeállított szövegre, amely „az ilyen súlyú tárgyalásokhoz illik”.
6. Ülészessenek az Igazgatók, „tárgyaljanak mindenekelőtt az állam megőrzéséről”, a külügyeket illetően, valamint a belső bajok helyreigazításáról és orvoslásáról.
7. Ha Isten segítségével befejezték az átszervezést, az Igazgatók mondjanak le az igazgatóságról.
8. „Mindezek Szentséges Fenségtek szárnyai oltalmában legyenek a következő hadjárat előtt, ugyanis ezer érvel tudnám bizonyítani, hogy ha ez halasztódik és a következő hadjárat kimenetelétől függ, akkor Erdély minden bizonnyal külső és belső bajaiba, emberileg szólva, belepusztul. A török ugyanis nem tűri tovább, hogy Erdély semleges maradjon, hanem vagy ellenségként, vagy harci szövetségesként tekinti, és bizony félni kell, nehogy a félelem és a kétségbeesés a köznépet a zöld erdőbe űzze.”

Bethlen Miklós új diplomatervezete megőrizte az előtte járó 1686-os Haller-féle diploma szellemiségét és a legfontosabb alapelveit. (A fejedelmi cím megmaradása, szabad és titkos választások, a hazai törvények fenntartása, a négy bevett vallás megőrzése, semlegesség státusa felé törekvés, az öngazgatás megmaradása.) Azonban a látszat

ellenére is radikálisabb annál, bár ezt Bethlen Miklós csak nagyon óvatosan, a szövegben elrejtve fejtette ki. Nem is tehetette másként, hiszen az erdélyi vezetőréteg egy része azonnal hazaárulással vádolta volna. Még a rejtett üzenet szövegbravúrájával sem merte vállalni a szerzőséget, s csak „Anonimus Author”-ként aláírva, a császárhoz nem a közönséges postán, hanem Scherfenberg tábornok útján, titokban juttatta el. (Lehet hogy az Ismeretlen Szerző aláírás megtévesztette az utókort, s ezért nem talált kiadóra a mű.)

Mi is valójában a szöveg alapvető, titkos „üzenete”? Nem más, mint az, hogy ő már 1688 elején úgy ítélte meg, hogy Erdély nem kerülheti el sorsát. S a két rossz közül az országa számára a kisebbiket választotta. Hazája szekerének rúdját egyértelműen a keresztény országok, a Német-Római Birodalom felé fordította volna. Két évvel a Haller-féle diploma után, és két évvel a *Diploma Leopoldinum* előtt! Bátor kiállítás a főhatalomváltás mellett.

S szerette volna mindezt a „legszelídebb átalakítással”, reformok útján tenni. Országát mint „újdonat új tartományt” beolvasztani a császári s magyar királyi fennhatóság alá, az uralkodó fejedelem főségének megtartásával, de ami a legfontosabb: „Szentséges Fenségték szárnyai oltalmában”. Vagyis felajánlva azt a Német-Római Birodalom és a Szent Liga oltalmába.

S cselekedte mindezt hallatlanul kritikus szemlélettel, fölmérve nemzetközi hadi viszonyok mellett a tragikus helyzetű, zűrzavaros, önös szemléletű politikusokkal és uralkodó osztályokkal megfertőzött erdélyi közállapotokat. Festett nagy érzelmi indulatokkal, ám mégis realista körképet, úgy, hogy nem hallgatta el a beszállásolt német hadak Erdélyt végletesen pusztító törvénytelen kihágásait, a köznép kegyetlen „kiélését”, s a mérhetetlen anyagi károkozást sem.

Jogos a kérdés, hogy ment-e az ország sorsa jobbra Bethlen Miklós ezen politikai tervezete által. Teleki Mihály (akit Bethlen legfőbb ellenségének tartott, aki titokban francia és császári pénzadományt egyaránt kapott, s ennek megfelelően hol ide, hol oda húzott, ekkor épp a császár felé billent mérlege serpenyője) komoly pénzüsszegért hozzájutott e titkos irathoz, annak olvasása után megjuhászodott a szerző iránt.²³ Antonio Caraffa a kézirat olvastán szintén közelebb került hozzá, talán a későbbiekben élt is az ország irányítását illető javaslataival, a Lipót-féle 1690-es diploma kidolgozásában pedig támogatólag vett részt.²⁴

Bethlen e terve nem jutott el a megvalósítás fázisába, mert túl korán jött a Caraffa-féle tervezet, amely a császár támogatójaként – és a vallásszabadságon túl szinte semmi kézfelfoghatót nem ígérve – elsodorta a *Moribunda Transylvaniát*. Mindenesetre Bethlen nevét innentől kezdték megjegyezni az udvarban mint Habsburg-párti hatalmi tényezőét.

De ami a tervezet célba találását, hasznát illeti, abban ma sem tudunk Kővári László meghatározásánál szellemesebbet mondani: „Bethlen emlékiratából a kormány irányt kapott, a nélkül, hogy Bethlen hazafiui ohajtásai is teljesebbé mentek volna.”²⁵

23 BMÖ I, 382. Vö. még BML II, 1187.

24 BMÖ I, 377, 381–385, 403.

25 KŐVÁRI, *i. m.*, 190.

Moribunda Transylvania ad pedes Sacratissimi Imperatoris projecta²⁶

De Maxaride Croesis Regis filio proditum est, quod totô vitae vertente tempore mutus, cum Patrem ab ignaro Regiae dignitatis Milite Persa, jam, jam occidendum stricta acinace videret, et de repente, et planè miraculosè raptis linguae repagulis exclamavit: Parce, parce quia Rex est, ita Croesus morte liberatus. Simile quid ego molior, et utinam pari successu video Charissimam Parentem meam Patriam ab ignaro in[no]centiae Nostrae Milite Germano periclitari, mutus ego, qui per multos Annos cum multis Millibus mutorum gemui, et tacui, unus Omnium nomine exclamo: Parce mitissime, parce Clementissime Caesar, quia innocens est. Servetur Deo, Christianitati, et Augustissimae Majestati Vestrae viva Transylvania, sed facinus audax, et temerarium, et quidem multis jam capite constitit, gladium et nempe, sicuti in proverbio est, nomine Populi strinxisse temerarium fateor est, ut unus homuncio Nominis multorum, et quidem illis inscitis at certe non invitis Serenissimum Reipublicae Christianae caput interpellat.

Temerarium quid est loqui ea, quae summum cui à Deo subjectum sum, Magistratum perstringere videntur, Calumniis denique interpretationibus, imo si malevolorum Iudicio submittar, proditori Nominis, et vitae, ac omnium fortunarum periculis obnoxium me opus agere scio, sed ad haec omnia Augustissimè Caesar, hoc breviter expono, Testis est mihi Deus, et mea conscientia, ita ille mihi propitius, et haec placida, in mortis Articulo sit socia, ut ego nullis in hac Causa privatis affectibus, sed solo erga Patriam tacendo pereuntem zelo agitor, et post longas, et anxias meditationes, et pro Divinae apud me gratiae preces eventu Deo permissio (tacentibus omnibus, quibus hoc maximè incumbent) et quibus certe hanc loqvendi Provinciam libenter cessissem) silentio abrumpo, non meo enim tantum, sed omnium bonorum virorum iudicio certum est, Transylvanica mala per externa auxilia, et extraordinaria media nequaquam corrigi posse, neque volo, neque peto Augustissimè Caesar, ut Majestas vestra meis verbis adhibeat fidem, hoc tantum oro, et per Deum immortalem, et Sacratissimum summum, quò in orbe Christiano vestra Majestas fungitur, justitiarum nomen, ac munus obtestor, ut Majestas Vestra per media blanda, et licita (Salvâ etiâ Celsissimi Principis, ac Clementissimi Domini mei dignitate) praebeat, mihi, et afflictissimae meae Patriae statibus libertatem securam ut possit suos morbos medicis paternae Majestatis Vestrae oculis subj[un]gerè, et sic quae in legibus nostris adhuc inveniuntur remedia etiam adhibere, si tunc mihi veritas ipsa, et justitia non adstipulabitur Vestrae Majestatis et totius Mundi imo propriò meò calculò sim damnatus; interim dum hoc fit, <dies,> Dei, et Apostolicae Majestatis Vestrae patrocinio, et causae justitiâ fretus, Moribundam hanc meam Matrem ad pedum Sacratissimae Majestatis Vestrae humillimè depono.

Quantum quidem ego per longam et tristem experientiam scio, Transylvania hodie triplici malo laborat, Heu miserum Corpus! quod vel uni morbo succumberet, quomodo ex tribus eluctabitur.

26 Kézirata a Petöfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában, a V 3833 jelzeten, Bethlen Miklós *Önéletírásához* csatolva az 533–540. lapokon található, amelyet a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár Levéltárának MS 146. jelzetű *Önéletírása* 313–324. lapján levő szöveggel vetettünk össze. Bethlen Miklós *Önéletírásában* a *Moribunda Transylvania ad pedes augusti imperatoris Leopoldi projecta* címmel említi e művét. BÖMI, 370.

Primus, et periculosissimus morbus est Gangraena Turcica, et Cancer Tartaricus, quoniam verò Transylvania inter Valachiam, et Moldaviam per longum porrigitur, ex utraqvè Provincia facillimis, et inevitabilibus irruptionibus exposita est, sunt enim passus ex Moldavia in primis in Provinciam Csik, et alius ex Trans-alpina versus Tres, ut vocatur, adeo latus, ut amplus uterque, et justus exercitus etiam cum tormentis commodè penetrare possit, Butsakiensis autèm Tartaria adeo appropinqua Transylvaniae est, ut per Csikiensem passum triduo per Bistricensem, qvamqvam per Angustum similiter triduo, per Bodzam 6 omninò diebus in Transylvaniam perveniatur, more scilicet Tartaricò, sed quid de passibus, aut ordinariis, aut Regiis viis loquor, nulla montium juga, nullae Alpes, nulli fluvii sunt Tartaris in pervii, equitatus est, ubi non unum currum invenias, ubi Terra, ubi Tartaro passus est, nec praesidia, imò nec justus quidem exercitus inprimis gravi Armaturâ, et peditatu constans, multum juvant, non enim illi pugnatum, aut urbes expugnatum, sed praedatum eunt, praetereunt, et è longinquo Praesidia circumeunt, et exercitus evitant, Tristissimè hoc Transylvania etiàm cum sub finem praeteriti, et initium hujus saeculi, cum à Milite Caesareo fortissimè defenderetur, experta est adeò ùt Transylvaniam nemo unquam pacatam habeat, nisi aut deletis Tartaris, Valachiae, et Moldaviae Dominus aut Turcis Tributarius sit. Adde periculosissimum quidem huic morbo satis per se lethali symptoma, Germanorum nempe, et Transylvanorum diffidentiam, provinciales enim non abs re timent, ne Miles Germanicus se tantum munimentis contineat, et grassantem longè latèque per pagos ignem ex propugnaculis, et Turribus dispiceat, Miles è contra timet Provincialium quamquam certè innocentium fide se se committere, ut qui sciat aliquando factum hoc ùt à desperatis quibusdam grandibus Transilvanis Tartaris etiàm evocati in auxilium strages, et caedes longè, lateque dederint pari, si non majori Provinciae, qvàm Germanorum damno, sed haec pro primo Morbo sufficiant, Patientiae, et Sapientiae Majestatis Vestrae plus satis, multa autem adhuc ad hanc materiam pertinentia particularia restant, specialius suò locò, et tempore tractanda.

Secundus, et quidem jam in Atrophiam evasit hujus Miserrimae Provinciae morbus est, quem cum maximo cordolio necessitas detegere cogit, liceat ergo cum benigna Celsissimi et Clementissimi Principis, et Domini, et Transylvaniae Notissimam veritatem effari quod nimirum: Sua Celsitudo Vir Natura blandissimus totum se privatae devotioni dedendo, Clavum Reipublicae Manibus suis multis jam ab Annis dabi passus est, et innumeris falsis rumoribus, es delationibus Tragicis Conspirationibus, et ut verbo dicam Togato Procerum bello per multos Annos defatigatus, audentibus etiàm senio jam, et morbis ùt amplius sciât, quò praeter Deum vertat, hinc Ilias malorum, hinc caedes, carceres, exilia, proscriptiones, Reversales, fidejussiones Procerum, hinc eversae leges, oppressa nobilitas exhausta plebs, venalia omnia, Vacuum Aerarium, inutiles et perniciosae Confoederationes, et bella, ùt filiae Matribus simillimae. Cancellaria re[le] gendo statio, munus maximè necessarium suppressa, et fateantur omnes, quanta tam externa, quam interna ob hujus defectum mala experiantur, Omnia deniqve pacis, et publicae salutis media aut neglecta, aut cunctationibus, et saepè per homines incapacis obitis legationibus incorrupta, et inextricabilibus difficultatibus involuta sunt, et ùt reliqua (quae longam exputarent Historiam) Clementissimum Sacrae Majestatis Vestrae

Diploma nobis datum in suis majori ex parte (et certè si scire, ac probè intelligere scivisset invitis statibus miserrimo errore, et ingenti meo, et aliorum multorum cum dolore rejectum, aut saltem ejus acceptatio praeposterè miniò Turcarum metu dilata cum autèm Regimen Transylvaniae, scilicet: ex Monarchico Aristocratico, et Democratico compositum, ita ut species primi penes Principem, secundi penes Consiliarios et hodie pro rerum necessitate adjectos illis ex primoribus deputatos, Tertii verò penes Comitias, et Universos status, et ordines resideat, factum jam est, ut haec tria, aut turpissimè Confusa, aut, ut scopae dissolutae dissipata, et paenitus amissa sunt, cum enim Transylvanicis Legibus cautum sit, ut nihil Princeps siue Consiliarius quod ad statum attinet, magni momenti agat, Princeps autem etiàm Consiliariis succinctus sinè statuum Consensu nullas Leges promulgare, Confoederationes inire, Bella suscipere, tributa imponere possit, hinc manifestum est, Summam Jurisdictionem, et Majestatem esse penes status debere de jure, sed nihilominus siquidem perpetuae et certè nec nec ex omni parte falsae sunt, statuum lamentationes, quod suffragiorum libertas ipsis penitus erepta sit, et quidem omnis, qui fucio libertatis, et consuetudinis inducitur, Comitiorum apparatus in cum plerumque fiat, ut libidini potentiorum obstetricetur, nimirum ut proprios fratres saepè etiam innocentes contra propriam conscientiam extortis saepè metu nimis, ac per alias malas artes suffragiis Capitalibus, vel infidelitatis notae sententiis condemnent, et honore, ac omnibus bonis exuant, in eorum nempe gratiam, qui talium bona, et officia jam pridem à Principe pro se impetrarunt, sedent tamen pro tribunali Judices, simul et Testes, et hiantes Corvi è re sua esse judicant, ut grassans iniquitas Legis, vel plebisciti, ac defensae Reipublicae et Principis salutis pallio, sicut agnina pelle lupus vestiatur, et illi ipsi, qui malis artibus Homines innocentes, aut solum vertere coegerunt in talium Bonis, dignitatibus, suffragiis statuum Haeredes statuuntur, ut tributa à potentioribus jam exactè calculata, et quibus non raro ipsimet ansam et materiam suppeditarunt, miseri status in se suscipiant, et sub nomine pacis, et tranquillitatis Regni, quae statim talibus tributis redimenda praetenditur, graviores Dominos, nè dicam Tyrannos ipsi sibimet mercentur, et stabiliant, ut Leges, ac Constitutionis Uni, atque alteri usui multis autem tenuibus, et incautis exitio futuras, tanquam Cuniculosè longinquo ipsi sibimet facientes, post Unius, atque alterius anni abusum, serà, atque inutili paenentià cassandas condant, et promulgent, et haec omnia sub nomine blandissimi Principis fiunt, haerendo, et statuum, et Principis ipsius imò Dei, et Justitiae ludibrio, et ita status Democraticus à 15 jam Annis in Transylvania viget, Aristocratiae, vel Consiliariis nihilominus stat sua securitas, et Authoritas, nam multis et mutuis discordiis, suspicionibus, diffidentiis, non minus, quam in fabula Cor Promethei dilaniantur, Hinc statuum <Generalis->[?] querulis susurris malè administratae Reipublicae insimulantur, indè Principes jam falsas delationes promptissimè credere asueti [!] metu agitabantur, nec quidquam in bonum publicum consulere possunt, Centies enim jam factum, ut vel optima Consilia etiàm legitimè et per Consiliarios, et per status conclusa, Unus, atque alter Homuncio suis ad Principales Aures susurrit, cum ingenti bonorum omnium dolore, et Reipublicae detrimento everterit. Quomodo jam Principi stet sua Majestas ex his facile judicare potest, miraretur certè omnis aetas, si aptum Transylvania Nancisceretur Historicum, quomodo Cyclopita haec respublica per tot annos durare potuerit, sed Theocratia hic fuit, mirabilis.

Tertium, et id quidem Paterna Majestatis Vestrae clementia facillimè tollendum incommodum est licentia militaris, et quartiriorum onus, partim sterilitate praeteriti anni, partim inconsiderata stativorum locatione, et proinde etiàm incommoda repartitionis dispositione, quae propter stationum Distantiam melius fieri non poterat, ac nostrorum, utpotè talibus non asuetorum [!] Hominum imperitia, et incuria multis modis intollerabile redditum. Cui ut Sacratissima Sua Majestas paterno suo favore solamen et medelam adhibeat, tota Transylvania prostrata humillimè orat. Hi sunt Sacratissime Imperator animam agentis hujus Patriae morbi, quibus quid sit remedii, pro mea in his tenui experientia paucis, et brevibus complectar Articulis.

I. mo Post seriam nostram paenitentiam, et Divinae gratiae Veniam, misericordia Vestrae Majestatis, quae persuadeat statuum innocentiam, Testis enim Deus, Transylvaniam non malitiam agitari, sed ingenti Turcarum, et Tartarorum metu, et sollicitudinè in primis quod ad libertatem Conscientiae.

II. Tegat illa ipsa Misericordia nostrum in acceptatione Diplomatis Errorem et ex superabundanti sua gratia, quamquam indignis, et immeritis largiatur nobis illud, statuatur in nobis clementia hoc insigne exemplum, multis, et Populis, et Vestrae Majestatis Confoederatis Principibus gratissimum.

III. Placeat Sacratissimae Vestrae Majestati Plenipotentiarios in Transylvaniam mittere, et si fieri potest, Viros Amabiles potius, qvin etiàm si non re, saltem famâ terribilles, saepe etiàm vel falsa fama[te?] multitudinem magis turbat re ipsa, etiam si prudentiores non ita percellat. Puto etiam hoc ad Majestatis Vestrae existimationem pertinere, ut res Transylvaniae, tanquàm Novellae Provinciae, quam bellissimè tractentur, et sine Principum, et Populorum Scandalo, denique sine aemulorum Vestrae Majestatis Sacratissimae justa obstrectationis occasione componatur adeò, ut vel ipsa fama vereatur mentiri, quod quidem mollissima, hac, quam ostendere conamur via, commodissimè posse speramus.

IV. Placeat Vestrae Majestati status et ordines solemniter assecurare per Literas, de his nempe:

1mo De libertatibus necessariis, praesertim, quod Religiones, quae quatuor propter charitatem et publicam tranquillitatem receptae vocantur, et jàm mutuo amore per sesqui saeculum tolerantur.

2do Quod Vestra Majestas in nullius personam, aut fortunas cupiat injicere manus, quid enim Aquila captaret muscas.

3tio Quod Vestra Majestas in nullius personam Status nostri reformationem secundum bonum, et aequum, et leges nostras nobis permittet et approbabit.

4to Imò ut istos status et ordines liberè et securè instituere possint, procurabit, datis de necessaria si requiratur assistentia mandatum ad intimum Generalatum.

5to Per reformationem autem status, testor Deum non mei Principis, ac Domini eversionem non Marianas, aut Syllanas caedes meditor, et fabulas Scio enim Principes à Deo dari, et accipi, et quis eo dementiae, et impietatis deveniet, ut Provinciam pauculis Nobilitaribus familiis constantem, et bonis Viris exhaustam, mirum in modum amplius depopulari velit, absit à me vel umbra hujus improbitatis, ita inter fratres meos, et consanguineos grassandi, sed proculcatae in plateis Justitiae erectionem, boni ordinis

in exilium acti reductionem, et sic aegrè Animam agentis Patriae consolationem anhelò.

6to In hac reformatione (salvo tamen aliorum) et supra omnes Sacratissimae Suae Majestatis Judicio hunc ordinem desiderarem.

1mo ùt indicantur Comitìa securà, et libera.

2do ùt à statibus deligantur suffragiis non vivâ voce sed per Calculos more veneto latis, Viri certo numero ex tribus ut hic vocamus nationibus plures, an pauciores, ùt è re visum fuerit temporarii instituendae Reformationis Directores.

3tio In hoc autèm delectu nullus sit personarum, aut dignitatum, hactenus, à quibuscunque gestarum respectus, imò omnes praeter Principem suis se muneribus abdicent, resumiturus unusquisque id quod ipsi in fine Reformationis à Deo, et Directoribus delatum fuerit.

4o Juret Celsissimis Princeps, et omnes status, se Reformationem à Directoribus instituendam approburos.

5o Jurent Directores solenni Juramentò, formula, tantae importantiae negotiis convenienti à statibus concipienda, et ipsi praescribenda.

6to Sedeant hi, et consultant primo omnium de consultatione status, quod ad externa. 2do de Reformatione et medela malorum intestinorum.

7mo Finitâ cum bono Deo Reformatione se Directoratui abdicent.

8vo Haec omnia sub Umbra alarum Sacratissimae Majestatis Vestrae fiant ante proximam expeditionem, mille enim ad rationibus probaverim, quod si hoc differtur et ab eventu sequentis Compagniae suspenditur, certò certius Transylvania externis, et (internis malis) humanitus loquendo peribit. Turca enim Transylvaniam amplius neutralem non patietur, sed ùt hostem, et commilitonem et certè metuendum est, ne plebem metus, et desperatio in virides sylvas agat.

Quid autem arces, et urbes plebe dissipata, et incultis agris valent? metui etiàm potest, ne apparatus Turcici et Tartarici fama, aut Gallorum motu, rumor et similia contingentia aliquos in transversum agant, cujus tristissima exempla in similibus casibus Transylvania experta est. His omnibus et diffidentia, quàm blandissimè ista Reformatio obviam ibit, quâ ritè peractâ ausim spondere Transylvaniam Sacratissimae Majestati Vestrae fidiorem ejus servitio ac bono Christianitatis publico utiliozem, ac pacatiorẽ futuram, qvam si omnes arces et civitates Praesidiis uti Provinciae onerosis, ita propter distractiones Militum bello etiam dispendiosis muniantur. Temeritatem meam excuset Deus, Sacratissimae Vestrae Majestatis Mansuetudo, Justitia, Causae, et fletus gementis populi, qui sparsis manibus Deum, et Vestrae Majestatis Misericordiam in sui solatium implorat, et unà mecum Sacratissimam Vestram Majestatem Dei (in cujus manu Cor Regum est) protectioni commendat.

Haec omnia autem concludat Sapientissimus Rex Salamon Prov. 31. v. 8. 9. Aperi osuum pro muto in Causa Omnium, qui jam excidio traduntur, aperi os tuum Judica justè, causam age pauperis, et Egentis Amen.

Anonymi Authoris

A Legszezségesebb Császár lába elé borult haldokló Erdélyország

Maxarisról, Croesus király fiáról mondják, hogy ő, aki egész élete folyamán néma volt, amikor meglátta, hogy atyját egy perzsa katona, aki nem tudta, hogy királyi méltósággal áll szemben, már-már megöli kivont kardjával, egyszerre csak hirtelen és teljességgel csodálatos módon – miután a nyelvét lenyűgöző kötélekek hirtelen felszakadtak – így kiáltott: Kegyelmezzél, kegyelmezzél neki, mivel király! És így Croesus megszabadult a haláltól.²⁷ Hasonló ehhez, amit én kísérek meg, és bárcsak hasonló sikerrel tenném, mert látom legkedvesebb szülőhazámat, hogy egy német katona, aki nem tud semmit ártatlanságunkról, veszélybe sodorja, és én, a néma, aki hosszú éveken keresztül sok ezer néma emberrel együtt nyögdécseltem és hallgattam, egymagam, de mindannyiunk nevében felkiáltok: Édes hazámnak irgalmazd, Legkegyelmesebb Császár, mivel ártatlan! Őriztesse meg az Istennek, a keresztyénségnek és a Te Legméltóságosabb Fenségednek az élő Erdély! Ám merész és vakmerő cselekedet ez, mely sokaknak már a fejébe került, mert, ahogyan a közmondás tartja, bevallom, hogy a nép nevében kardot rántani vakmerő cselekedet, és egyetlen emberke sokak nevében, ráadásul úgy, hogy azok nem is tudnak róla, de bizonyára nem akaratok ellenére, föllebbezzen a keresztyén közösség legnagyobbasabb fejéhez.

Vakmerőségnek látszik ilyen dolgokat mondani vagy akár csak érinteni annak a legfőbb tisztviselőnek, akinek Isten akaratából alattvalója vagyok, és végül is, ha rágalmozó értelmezéseknek, sőt esetleg rosszakaratú emberek ítéletének leszek alávetve, akkor tudom azt, hogy nevemmel és életemmel játszom, és kockáztatom minden vagyonom elvesztését is, de mindezek ellenére, Legfelségesebb Császár, ezt mégis röviden előadom. Tanúm az Isten és a lelkiismeretem, úgy legyen hozzám Ő irgalmas, ez pedig nyugodt, úgy álljon mellettem halálom pillanatában, hogy én ezen ügyben semmilyen magánérzelemtől nem vezettetem, hanem csupán hazám iránti buzgóságból cselekszem, amely, ha hallgatunk, elvész. És hosszú és nyugtalanító töprengések után, miközben az isteni kegyelemért fohászokdtam buzgó imáimmal, engedte meg nekem az Úr, miközben mindenki hallgat, akinek pedig szólni a legnagyobb mértékben kötelessége lenne, hogy megtörjem a csendet és a szólásnak ezt a kötelességét magamra vegyem, amelyet pedig szívesen átengednék másnak. Ugyanis nem csupán az én, de minden jó férfiú ítélete előtt világos, hogy Erdély bajait sem külső segítséggel, sem rendkívüli eszközökkel sohasem lehet gyógyítani. Nem is akarom és nem is kérem azt, Fenséges Császárom, hogy Fenséged szavaimnak hitelt tulajdonítson, csupán azért könyörgök, hogy a halhatatlan Istenre és a legfőbb igazságszótó legszezségesebb nevére, amely feladatkörrel a keresztyén világban Fenséged rendelkezik, esküszöm erre a névre és erre a kötelességre, hogy Fenséged szelíd és megengedett eszközökkel – megőrizve ugyan közben a nagyságos fejedelemnek és legkegyelmesebb uramnak illő méltóságot – nyújtson lehetőséget, hogy magamnak és gyötrelmekről fuldokló hazám rendjeinek biztos szabadságot adjon, hogy betegségeit Fenséged orvosló atyai szemével megvizsgáltathassa és alávethesse azon

27 Lásd fentebb, ill. LUKÁCSY Sándor, *Noli occidere regum = Zrínyi-dolgozatok*, VI, szerk. HAUSNER Gábor, Kovács Sándor Iván, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Bp., 1989, 199–215.

gyógymódoknak, amelyeket törvényeink még megadnak; így akkor nekem az igazság maga és Fenségednek és az egész világnak az igazságossága nem válik vesztetre, és így saját magam kalkulusa fog legfeljebb elítélni; és mindaddig, amíg ez bekövetkezik, Istennek és apostoli Fenségednek atyai oltalmában és az ügyet megítélő igazságosságában bízva, ezen haldokló Édesanyámat Legszentségesebb Fenségednek lábzsámolya elé a lehető legalázatosabban leteszem.

Amennyire ugyanis hosszas és szomorú tapasztalatból én tudom, Erdély manapság hármias betegségben sínylődődik – ó, szerencsétlen test! Ezekből akár egyik kór is elpusztíthatja, hogyan fog háromból kilábalni?

Az első és legveszedelmesebb betegség a török rákfekély és a tatár rák, ugyanis mivel Erdély hosszan elnyúlik Oláhország és Moldva között, ezért ki van téve a mindkét tartományból könnyedén és kikerülhetetlenül indított betöréseknek. Vannak ugyanis hágók Moldvából, elsősorban a kis Csík tartomány felé, egy másik pedig Havasalföldről a székelyek úgynevezett Háromszéke [és Brassó] felé [ennek Bodza a neve], s ez mindkettő annyira széles és tágas, hogy egy igazi hadsereg is áthatolhat rajta kényelmesen, ágyúival együtt. A Budzsáki Tatárország pedig annyira közel van Erdélyhez, hogy a csíki hágón keresztül három nap alatt, a beszercein keresztül, noha igencsak szűk, hasonlóképpen három nap alatt, a bodzain keresztül mindössze hat nap alatt Erdélybe lehet érni, tudniillik tatár módon; de mit beszélnek a hágókról vagy a rendes országutakról? Nincsen hegygerinc, nincsen hegylánc, nincsen folyó, amelyen a tatárok ne tudnának áthatolni; lovasság ez, ahol még egy szekeret sem találhatsz, ahol föld van, azon a tatár át tud hatolni, és nem használnak sokat [ellenük] az erődök, sem a rendes hadsereg, különösen, ha nehéz fegyverzetű és gyalogságból áll, mivelhogy ők nem csatáznak, várat sem vívnak, hanem prédálni mennek, elszárguldanak, az erődöket messziről csak körüljárják, a seregeket kikerülik. Ezt Erdély[ország] a legszomorúbb módon megtapasztalta a múlt század végén és e század elején, amikor a császári katonaság a legvittezebbül védelmezte; olyannyira, hogy Erdély soha sem lesz békében, hacsak el nem törlik a tatárokat, és így Oláhország és Moldva ura nem lesz, vagy pedig ha adófizetője nem lesz a törököknek. Add még hozzá ehhez az önmagában is halálos betegséghez azt a lehető legveszedélyesebb tünetet, vagyis a németek és az erdélyiek [egymás iránti] bizalmatlanságát, ugyanis a tartomány lakói nem alaptalanul félnek attól, hogy a német katonaság csupán az erődítményekben tartózkodik, és a széltiben-hosszában a falvakban pusztító tűzvész csak a bástyákról és a tornyokból nézi majd; másrészt viszont retteg attól, hogy magát a – noha bizonyosan ártatlan – tartományi lakosok hűségére bízva, mivel tudja, hogy egykoron némely elvetemült erdélyi főemberek tatárokat hívtak be segítségül, akik széltében-hosszában elkövetett pusztításukkal és öldöklésükkel ugyanolyan, ha nem nagyobb kárt okoztak a tartománynak, mint a németeknek. Ám ennyi több mint elég az első betegségről Fenséged türelmének és bölcsességének, pedig még sok, ehhez a tárgyhoz tartozó részletkérdés maradt, amelyekről a maguk helyén és idejében kell beszélnünk.

A második, és már a sorvadásig fejlődött betegsége ennek a legnyomorúságosabb tartománynak az, amelyet a legnagyobb szívfájdalmamra feltárnom kényszerít a szükség, noha a Legfenségesebb és Legkegyelmesebb Fejedelem és Uram kegyes engedelme-

vel, s tehát ezt az Őfelsége és egész Erdély előtt legismeretesebb igazságot kell kimondanom. Ez pedig nem egyéb: Őfelsége [a fejedelem] a természeténél fogva a legnyájásabb férfiú, hogy teljesen a magán-kegyességnek szentelje magát, az állam kormányrúdját saját kezéből már több évvel ezelőtt kényszerült átengedni, és mivel a számtalan hamis hírszótételebe, feljelentésbe és tragikus összeesküvésekbe, és hogy egy szóval mondjam, a főurak sok éves tógás háborújába [békés, polgári ruhában és nem katonaruhában folytatott harcába] már végleg belefáradt, és aggkorához még betegségek is hozzájárultak, emberként immár bővebben tudja, hogy Istenen kívül hová is fordulhatna; innen a szerencsétlenség Iliásza,²⁸ innen a gyilkosságok, tömlöcök, a számkivetések, a vagyoneleközések, a főurak kezességei, innen a törvények felforgatása, az elnyomott nemesség, a kiszarolt köznép, az, hogy minden eladó, üres az államkincstár, haszontalan és veszedelmes szövetekezések és a háborúk: leányok, akik anyjukhoz tökéletesen hasonlók. A kancelláriát, amely a kormányzás őrhelye, a legnagyobb mértékben szükséges hivatal – eltörölték. És bevallja mindenki, hogy ezen hiányosság miatt mennyi külső és belső baj következett; tapasztalható, hogy végül is a béke és a közbiztonság összes eszközét vagy elhanyagolták hazugságokkal, és gyakran alkalmatlan emberek által vállalt követségekkel megrontották, vagy kibogozhatatlan nehézségekbe tekeredtek, ahogyan a többi ügy is (ezek hosszú kifejtést igényelnének). Hallgatok arról, hogy Legkegyelmesebb Szent Fenségednek azon diplomáját, amelyet nekünk adott, az övéi nagyobb részben (és bizonyára ha tudni és helyesen megérteni lehetett volna), a rendek akarata ellenére, nyomorú tévedésből, s az én és mások hatalmas fájdalmára elvetették, vagy legalábbis elfogadása helytelenül, a törököktől való félelemből orcápirítóan elhalasztott;²⁹ mivel pedig Erdély kormányzata monarchikus, arisztokratikus és demokratikus oly módon van vegyítve, úgy, hogy az elsőnek az eszméje a fejedelemnél, a másodiké a tanácsosoknál és ma, a dolgok szükségszerűségénél fogva, a hozzájuk kapcsolt primori kiküldötteknél, a harmadiké pedig az országgyűléseknél és az egyetemes karoknál és rendeknél található, ám már tény, hogy ez a három vagy a legrútabbul össze van zavarva, avagy miként egy szétoldott vesszőnyaláb, széttépetett és teljesen odaveszett. Mivel ugyanis az erdélyi törvények biztosítják, hogy a fejedelem semmi nagy jelentőségű államügyet nem intézhet a tanácsosok nélkül, továbbá a fejedelem a tanácsosokkal körülövezve sem hirdethet ki a rendek egyetértése nélkül egyetlen törvényt sem, nem köthet szövetséget, nem indíthat hadat, nem vethet ki adót. Innen nyilvánvaló, hogy a legfelsőbb jogi illetőségnek és fenségnek jog szerint a rendeknél kell lennie. Ám ez egyáltalán nincsen így, mivel állandóak a rendek panaszai, s ezek bizonyára teljességgel nem hamisak, hogy a szavazás szabadsága tőlük teljességgel elraboltatott, és noha mindenkit a szabadság és a megszokás kendőzésével vezetnek félre; a látszat-országgyűléseket többnyire azon célból rendezték, hogy a hatalmasok kényére-kedvére bábálgodjanak, vagyis hogy önnön testvéreiket, gyakran ártatlanként is, saját lelkiismeretükkel szemben kicsikart, gyakran félelemből, fenyegetésekkel és más gonosz mesterkedésekkel kikényszerített főben-

28 Ilias malorum, a sok és hosszas szerencsétlenség, vö. CICERO, *Epistolae ad Atticum*, 8, 11, 3; ERASMUS, *Adagia*, Cent. 3, 226.

29 Az 1686-os, elutasított ún. Haller-féle diplomáról lásd fentebb.

járó szavazataikkal vagy a hűtlenség bűnével megbélyegezve kárhoztassák ítéletükkel, és megfosszák őket rangjuktól és minden javuktól, mégpedig azoknak a javára, akik az ilyeneknek javait és hivatalait már korábban elnyerték a Fejedelemtől saját maguknak, mégis ott ülnek a törvényszéken bírakként, egyúttal tanúként, ezek a tátogó hollók; akik a vagyonról úgy ítélnek, hogy az övék legyen, úgy, hogy a dühöngő igazságtalanság a törvényekkel vagy a néphatározattal, vagy az állam és a fejedelem üdvével takarózik, mint a bárány bőrébe öltözött farkas; azokat pedig, akik gonosz mesterkedésekkel ártatlan embereket akár szülőföldjükről elűztek, koholt vádakkal bebörtönöztek, az ő [ti. áldozataik] javaikban és méltóságukban örökössé nyilvánították szavazataikkal a rendek, úgy, hogy a hatalmasoktól már előre pontosan kiszámított adókat, amelyekre nem ritkán maguk szolgáltatnak ürügyet és anyagot, a nyomorult rendek magukra vállalták, és az ország békéjére és nyugalomára hivatkozva, amelyről rögtön azt bizonygatják, hogy efféle adókkal kellett megváltani, terhesebb urakat, hogy azt ne mondjam, zsarnokokat vásárolnak és szilárdítanak meg saját maguknak. Úgy, hogy egyiknek vagy másiknak hasznára olyan törvényeket és rendeleteket hoznak, amelyek a vesztére lesznek sok szegényebb vagy óvatlanabb embernek, noha saját maguknak üregi nyúl módjára hosszú alagutakat csinálnak, mert egy- vagy kétesztendei visszaélés után kései és haszontalan bűnbánattal eltörlendőnek nyilvánítják és hirdetik ki őket. És mindez a legnyájásabb Fejedelem neve alatt történik, állandó kigúnyolásával a rendeknek, a Fejedelemnek, sőt az Istennek és az Igazságnak! És imígyen virul a demokratikus állam már tizenöt éve Erdélyben, az arisztokráciának avagy a tanácsosoknak nem kevésbé megvan a maguk biztonsága és tekintélye, mert sok és kölcsönös viszálykodással, gyanakvásokkal, bizalmatlankodással marcangoltatnak, nem kevésbé, mint a regében Prométheusz szíve. Ennek következtében a rosszul kormányzott állam állapotát suttogó panaszolkodással vádolják, a fejedelmek, akik hozzászoktak már, hogy szíves-örömet elhiggyék a hamis feljelentéseket, félelemtől vezettetve hányják-vetik, hogy nem tudnak-e valamit tenni a közjóért, ugyanis már százszor megtörtént, hogy a legjobb döntéseket is, amelyeket törvényesen a tanácsosok és a rendek is elfogadtak, egyik vagy másik hitvány kis ember úgy sűgött be e fejedelmi fülekbe, hogy minden derék ember hatalmas fájdalmára és az állam kárával megghiúsította őket. Hogy miképpen áll a Fejedelem fensége, ezen dolgokból könnyedén megállapítható. Méltán csodálkozhatnék minden korszak, ha Erdélynek méltó történetíróra sikerülne szert tennie, hogy miképpen állhatott fenn ez a küklópszország oly sok esztendeig, de itt isten-uralom volt, csodálatos.

A harmadik kényelmetlenség – amelyet viszont Őfensége atyai kegyessége igen könnyedén eltávoztathat – a katonai szabadosság és a beszállásolások terhe; részben a múlt esztendő rossz termése, részben az állandó táborok átgondolatlan elhelyezése miatt, és ennél fogva a felosztás kényelmetlen elrendezése okán, amely az állomáshelyek távolsága miatt jobb nem lehetett, valamint a mi embereink tapasztalatlansága és gondatlansága folytán, akik az ilyenekhez nem szoktak hozzá, tehát sok módon elviselhetetlenné vált. Egész Erdély aláztatosan leborulva kéri Ő Szent Felségét, hogy atyai jóindulatával nyújtson erre a helyzetre vigaszt és segítséget. Legszenyesebb Császár, ezek a betegségei ennek a halállal vívódó hazának, ezeknek hogy mik lehetnek az ellenszerei, a magam vékony tapasztalata szerint kevés és rövid cikkelyekben fogom áttekinteni.

I. A mi komoly bűnbánatunk és az isteni kegyelem engedelmével a Fenségték irgalmassága, amely sugallja a rendek ártatlanságát, Isten ugyanis a tanúm, hogy Erdély nem űz álnokságot, hanem hatalmasan fél a törököktől és a tatároktól, és aggodalom tölti el, elsősorban a lelkiismeret szabadsága miatt.

II. Ugyanezen irgalmasság borítson fátylat a mi tévedésünkre, amellyel nem fogadtuk el a diplomát, és túlsorduló kegyelméből – noha méltatlanok és érdemtelenek vagyunk rá – adományozza azt nekünk, gyakorolja velünk szemben kegyességének ezen kiváló példáját, amely a lehető legkedvesebb sokaknak, a népeknek is és a Fenségtékek szövetséges fejedelmeknek is.

III. Tessék Legszentebb Fenségtéknek teljhatalmú megbízottakat Erdélybe küldeni, és ha lehet, inkább szeretetreméltó férfiakat, mint – ha a valóságban nem is, de a hamis híresztelés szerint – rettegetteket,³⁰ mivel néha még a hamis hír jobban megzavarja a sokaságot, mint maga a tény, ha az eszesebbeket nem is zaklatja fel annyira. Fenségték figyelmére méltónak tartom azt is, hogy Erdély ügyei, mint újdontatás tartományé, a lehető legszebben vitessenek, úgyhogy sem a fejedelmek, sem a népek ne botránkozzanak meg, végül, hogy Legszentebb Fenségték vetélytársainak ne adjanak jogos alkalmat rágalmazásra, úgy kell intézni, hogy még maga a híresztelés is restelje a hazudozást, amely azon legsimább úton-módon, amelyet megmutatni szeretnék, a legkönnyebben megvalósulni remélünk.

IV. Tessék Fenségtéknek a karokat és rendeket ünnepélyesen biztosítani oklevél útján a következőkről:

1. A szükséges szabadságokról, különösen hogy a vallások, amelyek közül négyet a szeretet és a köznyugalom miatt bevetteknek neveznek, és immár kölcsönös szeretetben másfél évszázada türelmet élveznek.

2. Hogy Fenségték senki személyére vagy vagyona sem akarja rátenni a kezét, mivelhogy a sas sem kapdos legyek után.

3. Hogy Fenségték államunk átalakítását a jó és az igazság és a mi törvényeink által nekünk engedi át, és azt jóvá fogja hagyni.

4. Sőt gondoskodni fog, hogy azokat a karokat és rendeket szabadon és biztonságban rendezhessék, miután utasította a Főparancsnokságot, hogy biztosítson segédletet, ha szükséges.

5. Az államreformmal kapcsolatban esküszöm az Istenre, hogy nem Fejedelmem és Uram megdöntését, nem is Marius- vagy Sulla-féle vérengzéseket tervezek,³¹ és nem tekintem szófia-beszédnek, hogy a Fejedelmeket Isten adja és fogadja el, és ki jutna el az esztelenség és a kegyetlenség olyan fokára, hogy a tartományt, amely kevéske nemesebb családból áll, és a jó emberektől már kiürült, csodás módon még jobban el akarná népteleníteni, legyen távol tőlem ezen gonoszságnak még az árnyéka is, úgy hogy testvéreim és vérrokonaim között vérengzzek, hanem éppen az utcákon letiport Igazság felállítá-

30 Utalás az eperjesi és debreceni vérengzései után Erdélybe katonai vezetőül küldött Antonio Caraffára.

31 Caius Marius (i. e. 157–86) néppárti római hadvezér, hétszeres consul, hatalmas megszállásokat vitt végebe Rómában, rabszolga-felszabadítást hirdetett; Lucius Cornelius Sulla (i. e. 138–78) kérelhetetlen ellenfele. Véres polgárháborújuk után kegyetlen diktatúrájáról híresült el.

sát, a száműzetésbe kergetett jó rend visszahozatalát, és így a betegen a halállal viaskodó Haza megvigasztalását óhajtom!

6. Ezen átalakításban (tekintetbe véve mégis mások) és mindenek fölött Szentséges Fenséged ítéletét, ezt a rendet óhajtanám:

1. Hívattassék össze a biztos és szabad országgyűlés.

2. Hogy a rendek ne élőszóval válasszanak, hanem szavazókövecskékkel, velencei módon megejtett szavazás révén, bizonyos számú férfit, a három úgynevezett nemzetből; többet vagy kevesebbet, ahogyan az ügy kívánja, akik a létesítendő átalakítás igazgatói lesznek.

3. Ezen választáskor ne tekintsenek senkinek sem személyére, rangjára vagy eddigi cselekedeteire, sőt valamennyien, a Fejedelmen kívül, mondjanak le hivatali tisztségeikről, majd vegyék vissza mindnyájan az átalakítás végén azt, amit Isten és az Igazgatók rájuk ruháznak.

4. Esküdjék meg a Méltóságos Fejedelem és minden kar, hogy az Igazgatók által létrehozandó átalakítást helyeselni fogják.

5. Ünnepestes esküvel esküdjenek meg az Igazgatók, egy olyan előírt szöveggel, amely ilyen súlyú tárgyalásokhoz illik, ezt a karoknak kell megfogalmazniuk és nekik [ti. az igazgatóknak] előírni.

6. Ülészessenek ők [ti. az igazgatók] és tárgyaljanak mindenekelőtt az állam megőrzéséről, ami a külügyeket illeti, utána a belső bajok kiigazításáról és gyógyításáról.

7. Ha Isten segítségével befejezték az átszervezést, az igazgatóságról mondjanak le.

8. Mindezek Szentséges Fenségtek szárnyai oltalmában legyenek a következő hadjárat előtt, ugyanis ezer évvel tudnám bizonyítani, hogy ha ez halasztódik és a következő hadjárat kimenetelétől függ, akkor minden bizonnyal Erdély külső és belső bajaiba, emberileg szólva, belepusztul. A török ugyanis nem tűri tovább, hogy Erdély semleges maradjon, hanem vagy ellenségként, vagy harci szövetségesként tekinti, és bizony félni kell, nehogy a félelem és a kétségbeesés a köznépet a zöld erdőbe űzze.

De mit érnek a várak és a városok, melyeknek népe szétszórattott, földjei pedig művelés nélkül állnak? Attól is lehet félni, hogy a török és a tatár hadikészületek és a francia mozgalmak kósza híre és hasonló ezzel kapcsolatos dolgok egyeseket a helytelen útra terelnek, aminek igen szomorú példáit hasonló esetekben Erdély már megtapasztalta. Mindehhez még a bizalmatlanság, amellyel ez a legszelídebb átalakítás találkozik majd, amelyet pedig, ha helyesen viszik végbe, merném megígérni, hogy Erdély hűségesebb lesz Szentséges Fenségtek szolgálatában, a keresztyénség közös javára pedig hasznosabb és békésebb a jövőben, mintha összes várát és városát megerősítenék őrségekkel, amelyek terhesek a tartománynak, és a katonák széthelyezése miatt a háborúban is több kerülnek. Vakmerőségemet mentse ki Isten, Szentséges Fenségteknek Szelídsége és Igazságossága, a nyögdecslő köznépi sírása és ügyei, amely széttárt kézzel Isten és Fenségtek irgalmához folyamodik segítségért, hogy velem együtt Szent Fenségteket Isten – akinek kezében van a királyok szíve – irgalmába ajánlja.

Mindezt pedig zárja le a legbölcsebb Salamon Király (Példabeszédek 31, 8–9):

Nyisd meg szádat a némáért,
a mulandó emberek ügyéért!
Nyisd meg szádat,
ítélkezz igazságosan,
ítéld meg a nyomorultnak
és a szegénynek a jogát!
Amen.

Névtelen szerzőé

Szörényi László fordítása